

revolucionarne Francuske tema je dvadesetšestog poglavlja. O razdoblju od 1815. do 1848. govori dvadesetsedmo, a o gospodarskom životu od 1792. do 1848. godine dvadesetosmo poglavlje. Sljedeće se bavi razdobljem Franje Josipa I do izbivanja Prvog svjetskog rata, a trideseto privredom i kulturom u to doba. Prvi svjetski rat i propast Monarhije obrađuje tridesetprvo poglavlje, a posljednja dva govore o zbivanjima u Austriji od prve do druge republike (1918-1988), te o privrednom i kulturnom razvoju od 1918.

Austrija je, dakle, u tisuću godina prošla put od male grofovije, preko kneževine i vojvodstva do najmoćnije europske imperije, da bi 1918. nestalo Monarhije i bila osnovana Republika.

Hrvati su u knjizi dobili vrlo malo prostora, unatoč činjenici da nas s Austrijom vezuje višestoljetni život unutar Habsburške monarhije. Od zajedničkih povijesnih zbivanja navedeno je tek ono što su autori smatrali za shodno prikazati. Preko nekih se povijesnih događaja, čak i onih dužeg trajanja, jednostavno prešlo, kao da ih uopće nije niti bilo, ili su u najboljem slučaju dani iz austrijskog kuta gledanja, koji nas ne može uvijek zadovoljiti. Nekoliko takvih primjer naveli su u svojim prikazima ove knjige Magdalena Najbar-Agičić u (Vijencu), te Željko Krušelj (u Kulturnom obzoru). Stoga ću ovdje iznijeti samo jedan, koji oni nisu spomenuli, a radi se upravo o procesu koji je bio dužeg trajanja. O Hrvatskoj vojnoj krajini, tom nepresušnom izvoru dobrih vojnika, koji su uspješno ratovali za Austriju po cijeloj Europi već od početka 18. st. kao i o njenom preustroju 30-ih i 40-ih godina 18. st., kao dijelu zbivanja širih razmjera na prijelazu iz dvorskog u prosvječeni apsolutizam, nema niti jedne rečenice. Ne spominje se, dakle, niti jedno ime vezano za rečeni preustroj (Cordova, Hildburghausen, Serbeloni i td.), već se sve reforme cijele Hrvatsko-slavonske krajine stavljaju u 50. godine i pripisuju Leopoldu Daunu, a i to se navodi u jednoj jedinjoj rečenici. Ovakav pristup ne može opravdati niti saznanje da je knjiga rađena za široku publiku.

No, unatoč svim svojim većim i manjim propustima, ova je knjiga s jedne strane uspješan pokušaj sagledavanja austrijske povijesti u europskom kontekstu, a sa druge, popunila je prazninu koja se osjeća u hrvatskoj historiografiji kada je riječ o općoj povijesti.

Ivan Jurišić

Karl R. Popper, *Bijeda historicizma*

Zagreb, 1996.

Popper je svojim djelom *Bijeda historicizma* u analitičku filozofiju historije unio novo značenje pojma historicizam. Do tada je taj pojam uglavnom bio vezan uz njemačku historiografiju druge polovine 19. i prve trećine 20. stoljeća. No, iako je Popper svoj pojam historicizam (eng. historicism, njem. Historizismus) razlučio od historizma (eng. historisam, njem. Historismus), ta dva pojma uglavnom se koriste kao sinonimi, a danas imaju toliko značenja da je ponekad vrlo teško odrediti što se pod njima misli. Kao što u svom tekstu *Historicism: The History and Meaning of the Term* (Journal of the History of Ideas 1995.) Georg G. Iggers napominje da danas ne postoji širi konsenzus oko značenja toga pojma, jer mu različite historiografske, sociološke i filozofske škole daju različita značenja. Danas, ukoliko želimo koristiti pojmove historicizam ili historizam, moramo pobliže odrediti svaki od njih, te možemo govoriti o Rankeovu i Droysenovu historizmu, o historizmu novokantovaca (W. Windelband, H. Rickert), o Heideggerovu historicizmu, o Croceovu historicizmu, ili pak o američkom Novom historicizmu (S. Greenblatt, J. Goldberg, A. Marotti), koji svoje uporište pronalazi u mišljenju Jacquesa Lacana, dekonstrukciji Jacquesa Derride, semiotici Rolanda Barthesa, Foucaultovom poststrukturalizmu, kulturologiji Clifforda Geertza i nema gotovo nikakve veze s historizmom (historicizmom) o kojem u Njemačkoj raspravlja Jorn Rusen ili s podijelom Otta G. Oexlea na Historizam I i Historizam II.

Kod nas se ta dva pojma uglavnom koriste kao sinonimi. Tako u *Filozofijskom rječniku* (1989.) historicizam se ravnopravno koristi s historizmom pri čemu se s tim pojmom označava smjer filo-

zofskog mišljenja, čiji su glavni predstavnici Dilthey, Nohl, Spranger i Troeltsch. U *Pojmovniku suvremene književne teorije* (1997.) Vladimir Biti preferira riječ historiza, te za razliku od *Filozofijskog rječnika*, daje puno podrobnije i šire značenje toga pojma, pri čemu posebnu pažnju posvećuje Novom historizmu. Distinkciju između historizma i historicizma prvi je kod nas predložio Antun Vujić u svojoj knjizi o Popperu *Otvorena znanost i otvoreno društvo* (Zagreb, 1987.), u kojoj je predložio da historizam označuje filozofski smjer (Dilthey, Meinecke), a da historicizam označava pre-naglašavanje historijskih aspekata u objašnjenju neke pojave. No, teško je provesti fiksna određenja s pojmovima koji nisu jednoznačni, i koji su s vremenom u različitim istraživačkim kontekstima poprimali nova značenja, prilagođavajući se novonastalim teorijama, te mi se plauzibilnijim čini da se prilikom korištenja historizma ili historicizma uvijek pobliže odredi jedan od njih (npr. Diltheyev historizam, Popperov historicizam...)

Popper u svojoj knjizi *Bijeda historicizma* sam zapravo konstruira pojam historicizam i gradi do tada nepostojeću historicističku teoriju, koju će u dobro poznatoj maniri analitičke filozofije potkrijepiti sa što više argumenata, da li je zatim pokušao pobiti. Ali, prema njegovu vlastitom priznanju ipak nije uspio u potpunosti pobiti historicizam.

Historicizam, prema Popperovu mišljenju, polazi od pretpostavke da su povijesna predviđanja moguća otkrivanjem "ritmova", "zakona", koji čine osnovu povijesti. Povijest je tu shvaćena kao proces, razvoj, koji prolazi kroz različite stupnjeve, faze, epohe i periode. Paradigmatske figure historicističke misli su Hegel i Marx, a sam naslov knjige *Bijeda historicizma* je aluzija na Marxovu knjigu *Bijeda filozofije*. No, svojom kritikom Popper više pogađa misaone pravce koji se pozivaju na ova dva filozofa.

Historicisti tumače prošlost kako bi odredili budućnost, a upravo tu mogućnost Popper opovrgava, smatrajući da je budućnost otvorena i da se ne može jednoznačno odrediti. Svi pokušaji potpunog određenja budućnosti, ali i povijesti, vode ka totalitarnom društvu. Totalitaristi polaze od toga da znaju što je smisao povijesti i da upravo oni i samo oni mogu ostvariti taj smisao. Historicisti prvo određuju budućnost kroz svoja predviđanja, a zatim se usmjeruju prema tim predviđanjima, smatrajući da ih prema njima nužno vode "povijesni zakoni" ili "sudbina". Popper taj utjecaj predviđanja na predviđeni događaj naziva "Edipov efekt".

Ideju o otvorenosti budućnosti Popper je branio do kraja svoga života. Tako i u svom posljednjem razgovoru za javnost, koji je kod nas objavljen u *Filozofskim istraživanjima* 61, ističe važnost spoznaje o nemogućnosti apsolutnog određenja budućnosti. "Mislim da ljudi općenito teže misliti historicistički. Ako pogledate bilo koje novine na bilo kojemu jeziku, zapazite ćete da od onog trenutka kada pišu o politici one implicitno vjeruju da je dobar, mudar onaj političar koji predviđa što će se sljedeće dogoditi, onaj koji ima proročanski dar u kraljevstvu politike. Ali, prema mojemu mišljenju to je fantastična predrasuda, nekovrsna ludost. Ne možete proricati budućnost. Budućnost nije određena, ona je otvorena."

Historicizam, prema Popperovu mišljenju, može biti antinaturalistički i pronaturalistički. Antinaturalistički historicist opovrgava mogućnost objašnjenja povijesti putem metodologije prirodnih znanosti, jer smatra da su prirodni zakoni u razumijevanju povijesti nevažeci. On polazi od toga da se povijesna razdoblja bitno razlikuju jedna od drugih, te da u svakom od njih postoje određena pravila karakteristična samo za to razdoblje. Sa svakim povijesnim razdobljem mijenjaju se određene povijesne okolnosti, te se stoga u objašnjenju povijesti ne mogu koristiti univerzalne metode.

Pronaturalistički historicisti (npr. A. Comte, J. S. Mill) pokušavaju u povijesti otkriti zakone, no budući da se povijesna razdoblja bitno razlikuju, povijesni zakoni mogu upravljati samo povezivanjem susjednih razdoblja, odnosno prijelazom od jednog razdoblja u drugo. Njihova objašnjenja su srodna s organicističkim tumačenjem povijesti, a kao primjer pronaturalističkog organicističkog historicizma Popper navodi Toynebeejevo istraživanje povijesti.

Za Poppera su takva objašnjenja povijesti samo jedna holistička zbrka, neprimjerena za interpretaciju povijesnih događaja. Historicistički holisti smatraju da svojim metodama mogu razumjeti cjelinu u smislu sveukupnosti, no prema Popperovu mišljenju, ne može se napisati totalna povijest. On želi obraniti stav da povijest karakterizira interes za zbiljske pojedinačne događaje, a ne za društva, strukture i zakone. Ali da se stavljanjem događaja u prvi plan ne bi upalo u faktografski pozitivizam potrebno je izvesti prethodno selektivno stajalište, što znači da treba pisati onu povijest koja nas za-

nima. To selektivno stajalište Popper naziva “žarište povijesnog interesa”, čime se svrstava među prezentiste, koji polaze od toga da je interpretacija povijesti bitno ograničena na interes sadašnjosti.

Iako se pojam prezentizam prije svega veže uz američku historiografsku školu, čiji su glavni predstavnici Charles Beard i Carl Becker, Jurgen Habermas u svojim predavanjima koja nose naslov *Filozofski diskurs moderne*, taj pojam upotrebljava puno šire, te njime obuhvaća svu problematiku koja proizlazi iz pozicionalnosti autora (ideologizacija povjesničareve perspektive, problem interpretacije), te iz institucionalnih i društvenih ograničenja povjesničara. Prezentistička stajališta zastupali su među prvima J. Burckhardt i F. Nietzsche u svojoj kritici Rankeova historizma. Pod utjecajem Nietzschea, B. Croce će princip subjektivnosti proglasiti osnovom žive povijesti, a njegove će pak ideje u Velikoj Britaniji preuzeti R. G. Collingwood, a u Americi C. Beard i C. Becker. U Njemačkoj prezentističke ideje vidljive su u radovima Waltera Benjamina, Maxa Webera i Helmutha Plessnera. Na prezentističkim pozicijama su i Marc Bloch i Lucien Febvre, koji su smatrali da kaos povijesti treba primiriti u interesu sadašnjosti, te Fernard Braudel, za kojega nijedno istraživanje nije konačno, a povijest se uvijek iznova mora pisati i prevladavati. Doblju analizu problema prezentizma dao je Michel de Certeau, koji je jasno pokazao da je svako historijsko istraživanje artikulirano u socio-ekonomskom, političkom i kulturnom mjestu proizvodnje. Danas su o tom pitanju najpoznatiji radovi američkog teoretičara povijesti Dominicka LaCapre, koji je iz jedne dekonstrukcijske i poststrukturalističke perspektive analizirao institucijsku uvjetovanost historijskog diskursa i temeljitoj kritici podvrgnuo disciplinarno mjesto proizvodnje povijesti, odnosno znanstvenu zajednicu povjesničara, koja po njegovu mišljenju ne može iskočiti iz višestruke uvjetovanosti.

Popper je bio svjestan te uvjetovanosti, štoviše, on je smatrao da svaki autor treba osvijestiti svoju poziciju i jasno odrediti žarište svoga povijesnog interesa. Tako je i njegovo djelo *Bijeda historizma* zapravo intelektualni angažman protiv fašističke i komunističke ideologije, koje su u vrijeme kada je Popper završio svoj rad (1935) bile najveće opasnosti za čovječanstvo, a svoju je knjigu, koja je u engleskom izdanju izašla 1957. (na talijanskom 1954, a na francuskom 1956.), posvetio svim žrtvama tih dvaju totalitarizama. Samo djelo je prvotno bilo objavljeno u tri broja časopisa *Economica* tijekom 1944/45.

Historicizam je prema Popperovu mišljenju srodan i utopizmu. Historicistički utopisti smatraju da mogu otkriti istinske ciljeve povijesti. Oni otkrivaju “potrebe svoga doba” i stoga znaju što je u skladu s time progresivno. Iz takvog razumijevanja proizlaze historicističke moralne teorije za koje je moralno dobro ono što je u skladu s idejom napretka. Ono što historicističke utopiste čini opasnim je to što su oni spremni na velike eksperimentalne projekte u kojima su pojedinci najčešće najveće žrtve. Popper tim radikalnim promjenama historicističkog društvenog inženjeringa suprotstavlja postupno poboljšanje koje naziva postupnom tehnologijom. Zadaća je postupne tehnologije pokazati uzaludnost historicističkih projekata, ona mora upozoriti na ono što se ne može postići i time spriječiti eksperimentiranje s ljudskim životima. Radikalnim promjenama Popper pretpostavlja kontinuitet malih prilagodbi, a svaki se model mora malim usklađivanjima razviti metodama pokušaja i pogrešaka. Ono što Popperov model razlikuje od historicističkog je to što je njegov pristup nominalistički, jer modele smatra samo logičkim konstrukcijama. Historicistički je pristup, pak, esencijalistički, jer historicisti smatraju da su njihove teorije izraz zbiljskih činjenica.

Iako u Popperovoj knjizi ima nedorečenih i nedovoljno argumentiranih teza, ona ipak ne gubi na svojoj aktualnosti ni nakon pola stoljeća, a svojom nas lucidnošću potiče na prevladavanje strogih disciplinarnih granica i promišljanje povijesti u interdisciplinarnom kontekstu.

Dinko Župan

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJESTINST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RAD OVI 31

ZAGREB 1998.

Izdavač
Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Za izdavača
Stipe Botica

Redakcija
Branka Boban
Neven Budak
Mirjana Gross
Franko Mirošević
Iskra Iveljić
Nikša Stančić
Božena Vranješ-Šoljan

Urednički kolegij
Ivo Goldstein
Marijan Matićka
Mario Strecha

Izvršni urednik
Mario Strecha

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb, Ivana Lučića 3
tel. 385 1/ 6120 150, 6120 158, fax. 385 1/ 6156 879

Časopis izlazi jednom godišnje. Izdavanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske
br. 6859/1 od 5.X.1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Ministarstvu znanosti i tehnologije
Republike Hrvatske pod brojem UP-547/2-84-1984.

Naslovna stranica

Iva Makvić

Prijevod sažetaka

Marina Denona-Krsnik

Kompjutorski slog i prijelom

DENONA d.o.o., Garićgradska 6, Zagreb

Tisak

KRATIS, Vrapčanska 15, Zagreb

Tiskanje završeno u travnju 1999. godine

Naklada

300 primjeraka

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 949.75

RADOVI 31

/ [uređivački odbor Ivo Goldstein... et al.]. - Zagreb
: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta, 1998.

– 340 str. ; 24 cm

– Summaries.

ISBN 0353-295X